

Η ΠΥΘΙΑ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ΤΗΣ «ΔΑΦΝΗΣ»

Η «ιερή νόσος» του Ιπποκράτη, η σημερινή επιληψία, γινόταν αντιληπτή από τους αρχαίους ως είσοδος κάποιου θεού ή δαίμονα στο ανθρώπινο σώμα. Τα συμπτώματα της νόσου ταυτίζονται με εκείνα που εμφάνιζε η Πυθία σε μαντική έκσταση. Μέσα από το σώμα της, ο Απόλλωνας πρόφερε χρησμούς με τη δική της φωνή. Τη μετάπτωση της Πυθίας σε μια τεχνητή και αναστρέψιμη κατάσταση επιληψίας εξασφάλιζε το μάσημα φύλλων και η εισπνοή καπνού ροδοδάφνης.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΧΑΡΙΣΗΣ
Καθηγητής Χειρουργικής, Ιατρική
Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

01
Camillo Miola (Biacca), «Ο χρησμός»
(1880), J. Paul Getty Museum. Η
φωτογραφία διατίθεται από το
μουσείο στο πλαίσιο του
προγράμματος Open Content.

ΓΙΑ ΤΟΥΛΑΧΙΣΤΟΝ ΧΙΛΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΟΙ ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΤΩΝ Δελφών συμβούλευαν κυβερνήτες της αρχαίας Ελλάδας, της Περσίας και της Ρώμης αλλά και απειράριθμους απλούς προσκυνητές (εικ. 2). Στο Μαντείο των Δελφών τις εντυπώσεις κλέβει το πρόσωπο της Πυθίας, της γυναίκας που λειτουργούσε ως η φωνή του θεού Απόλλωνα. Κανένα θέμα δεν έχει συζητηθεί πιο έντονα όσο η διαδικασία που η Πυθία ακολουθούσε προκειμένου να δώσει τους χρησμούς της (εικ. 1, 4, 8).

Οι κατά καιρούς απόπειρες κατανόησης της μαντικής διαδικασίας εστιάζουν σε δύο κυρίως στοιχεία που θεωρούνται από τις αρχαίες πηγές ως οι βασικοί διεγερτικοί παράγοντες της μαντικής έκστασης της Πυθίας: τη «δάφνη» και το αναδυσμένο από το δάπεδο «πνεύμα» (εικ. 4). Επειδή όμως το γνωστό φυτό δάφνη (*Laurus nobilis*) δεν έχει καμία επίδραση στον άνθρωπο —στην αρχαιότητα, όπως και σήμερα, χρησίμευε ως καρύκευμα στη μαγειρική λόγω της ευχάριστης, σχεδόν γλυκιάς γεύσης των φύλλων της (Περσaiός, απόσπ. 454· Κάτων, *De re rustica* 121)— κάποιοι σύγχρονοι ερευνητές υποστήριζαν ότι η Πυθία στην πραγματικότητα δεν χρησιμοποιούσε δάφνη αλλά νοσκάμο (*Hyoscyamus niger*). Η δηλητηριώδης ποικιλία του φυτού όμως, το οποίο απαντά και στον Διοσκουρίδη με αυτό το όνομα, είναι εξαιρετικά σπάνια στην Ελλάδα. Εναλλακτικά προτείνονται η κάνναβη, ή *Cannabis sativa*, η «ήμερος κάνναβις» του Διοσκουρίδη, η οποία όμως δεν αναφέρεται από τον Θεόφραστο και επομένως είναι πιθανόν να εισήχθη στην Ελλάδα αργότερα, και το μέλι από ροδόδενδρο¹ που, αν και στον Διοσκουρίδη αναφέρεται ως συνώνυμο της ροδοδάφνης (*Nerium oleander*), δεν είναι ενδημικό στην ηπειρωτική Ελλάδα².

Πέρα όμως από τους παραπάνω λόγους που καθιστούν απίθανες αυτές τις σύγχρονες εκδοχές, αναρωτιέται κανείς για ποιο λόγο οι αρχαίοι συγγραφείς να χρησιμοποιήσουν τον όρο «δάφνη» για αυτά τα φυτά αντί για το πραγματικό τους όνομα.

Η ύπαρξη του «πνεύματος» από κάποιους ερευνητές έχει αμφισβητηθεί³, ενώ από άλλους έχει ταυτιστεί με το τοξικό αέριο αιθυλένιο, το οποίο αναδυσόταν, όπως ισχυρίζονται, από ένα γεωλογικό ρήγμα⁴. Η τελευταία άποψη έτυχε μεγάλης προβολής από εκλαϊκευτικά επιστημονικά περιοδικά (όπως το *Scientific American* και το *National Geographic*) και μάλιστα αποτέλεσε θέμα ντοκιμαντέρ στο History Channel (εικ. 3). Όμως τα αδύναμα σημεία αυτής της θεωρίας εί-

ναι πολλά και έχουν πολύ σωστά επισημανθεί από άλλους ερευνητές⁵.

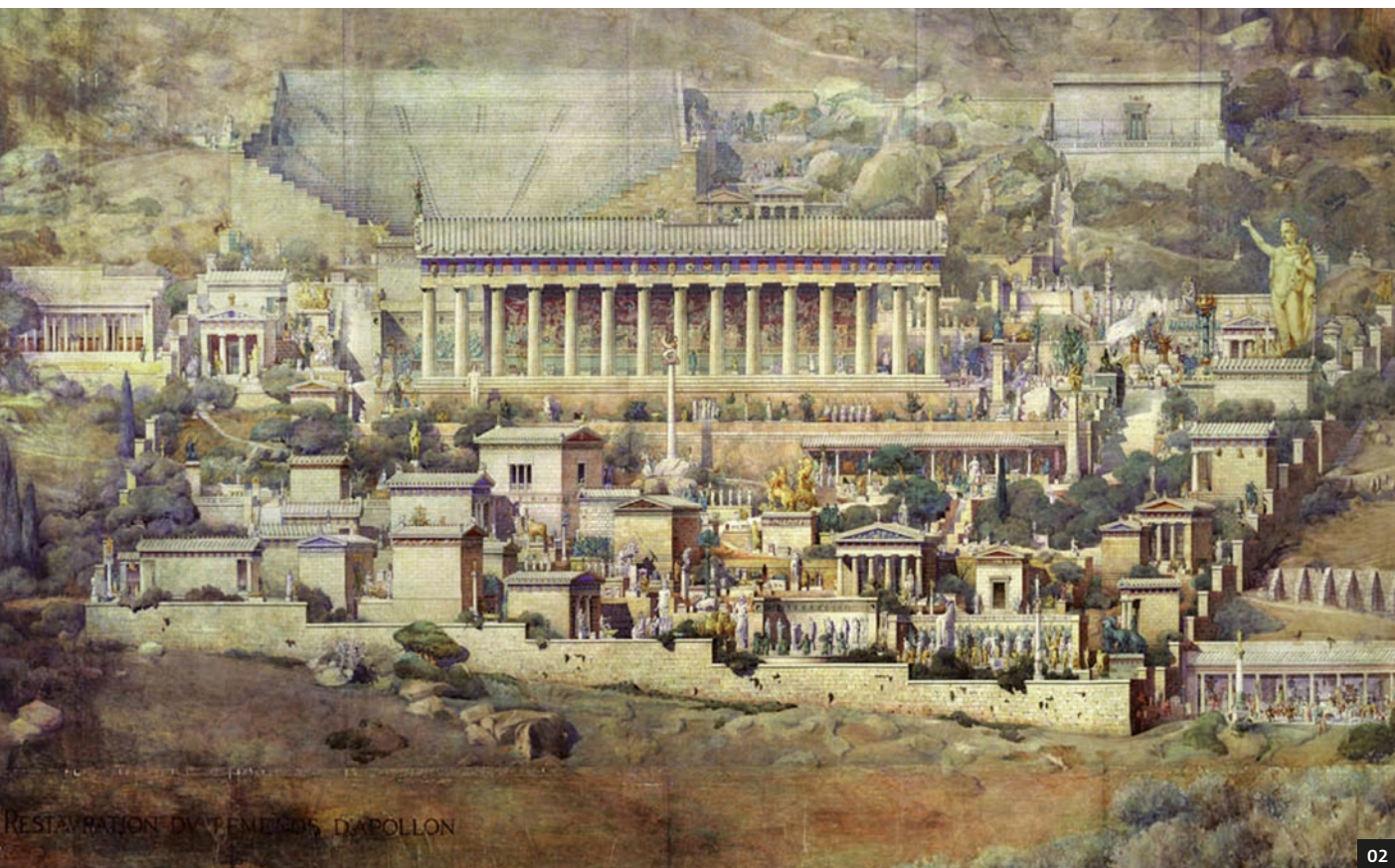
Έτσι, βάσει των παραπάνω, πολλοί σύγχρονοι ερευνητές κατέληξαν στο μάλλον απαισιόδοξο συμπέρασμα ότι οι Πυθίες μπορεί να πήραν το καλά κρυμμένο μυστικό στον τάφο τους. Παρ' όλες όμως τις ομολογουμένως μεγάλες δυσκολίες που παρουσιάζει η ερμηνεία και η σύνθεση των αρχαίων πηγών, θα επιχειρήσω εδώ να δώσω μια καινούργια και ολοκληρωμένη εξήγηση για τη λεγόμενη «δάφνη» αλλά και για το «πνεύμα» των Δελφών.

Η «δάφνη» ήταν στενά συνδεδεμένη με τη μαντική στους Δελφούς. Ο *Ομηρικός Ύμνος εις Απόλλωνα*, έργο του 7ου αιώνα π.Χ., αναφέρει ότι οι χρησμοί στους Δελφούς δίνονταν «εκ δάφνης» (396). Ο Λουκρήτιος (1ος αι. π.Χ.) στο έργο του *De rerum natura* (5.112) και ο Λουκιανός (2ος αι. μ.Χ.) στο έργο του *Διάλογος προς Ησιόδου* (8) σημειώνουν ότι η «δάφνη» αποτελούσε απαραίτητο μέσο της προφητικής διαδικασίας. Ο Φιλοστόργιος (*Εκκλησιαστική ιστορία* 8.1c) αναφέρει ένα χρησμό των Δελφών του 4ου αιώνα μ.Χ. που επιβεβαιώνει τη χρήση της «δάφνης» στη μαντική διαδικασία. Μάλιστα, ο Λουκιανός στο έργο του *Δις Κατηγορούμενος* (1) διευκρινίζει ότι ήταν το μάσημα των φύλλων «δάφνης» που προκάλυψε στην Πυθία την προφητική έμπνευση.

Το μάσημα φύλλων «δάφνης» από τις ιέρειες του Απόλλωνα βεβαιώνεται ήδη από τον 5ο αιώνα π.Χ. από τον Σοφοκλή (*Κασσάνδρα* απόσπ. 897), αργότερα (3ος/4ος αι. π.Χ.) από τον Λυκόφρονα (*Αλεξάνδρα* 6) και τον 1ο αιώνα π.Χ. από τον Τίβουλλο (*Ελεγεία* 2.5). Ο Λουκιανός στο έργο του *Ζευς τραγωδός* (30) αναφέρει ως διεγερτικό της Πυθίας και το «θυμιάμα», που ίσως να αφορούσε θυμιάμα «δάφνης». Άλλωστε ο Πλούταρχος (1ος/2ος αι. μ.Χ.), που διητέλεσε επί 30 έτη ιερέας στο μαντείο, στα έργα του *Περί του μη χραν έμμετρα νυν την Πυθίαν* (397A) και *Περί του Ε του εν Δελφοίς* (384D), γράφει για τη χρήση θυμιάματος «δάφνης» στους Δελφούς. Η αγορά «δάφνης» μαζί με άλλα θυμιάματα αναφέρεται και σε επιγραφή των Δελφών τον 4ο αιώνα π.Χ. (FD III.5.37). Η χρήση θυμιαμάτων «δάφνης» στη μαντική διαδικασία συναντάται και στα *Γεωπονικά* (11.2), έργο του 10ου αιώνα μ.Χ. που αποτελεί όμως επεξεργασία συλλογής κειμένων που χρονολογούνται τουλάχιστον από τον 6ο αιώνα μ.Χ. Στα *Σχόλια εις Ησιόδου Θεογονία* (30) διαβάζουμε ότι το μάσημα των φύλλων «δάφνης» και η εισπνοή των αναθυμιάσεών της αποσκοπούσαν στη δημι-

02
Albert Tournaire, «Δελφοί» (1894), École Nationale Supérieure des Beaux-Arts.

03
Το εξώφυλλο του DVD για το ντοκιμαντέρ του History Channel «Το Μαντείο των Δελφών αποκαλύπτει τα μυστικά του».

RESTAURATION BY FEMERUS D'APOLLON

02

ουργία μιας ειδικής κατάστασης της Πυθίας, που ονομάζεται «ενθουσιασμός». Η λέξη παράγεται από το «εν-θεός» και σημαίνει την κατοχή του σώματος της Πυθίας από το θεό, εν προκειμένω από τον Απόλλωνα, κάτι που την καθιστούσε φερέφωνο του θεού και επομένως αξιόπιστη προφήτισά του (Πλούταρχος, *Περί του μη χραν έμμετρα νυν την Πυθίαν* 404C). Σύμφωνα με τον Δημόκριτο (*Γεωπονικά* 11.2.5), η χρήση φυτών στα μαντεία αποσκοπούσε στην πρόκληση προφητικών οραμάτων.

Ο «ενθουσιασμός» της Πυθίας, σύμφωνα με τις αξιόπιστες πληροφορίες του Πλούταρχου και του Λουκανού⁶, χαρακτηριζόταν από τα εξής συμπτώματα: υπερκινητικότητα, «σκιρτήματα» (Πλούταρχος, *Ερωτικός* 759A-B), βραχνή, τραχιά φωνή (Πλούταρχος, *Περί των εκλελειπτότων χρηστηρίων* 438B), σιελόρροια (Λουκανός, *De bello civili* 5.190· *Σχόλια εις Αριστοφάνους Πλούτον* 39.19), αστάθεια, αταξία (Λουκανός, *De bello civili* 5.169), λιποθυμία και μερικές φορές θάνατο (Πλούταρχος, *Περί των εκλελειπτότων χρηστηρίων* 438C· Λουκανός, *De bello civili* 5.223). Στα παραπάνω συμπτώματα θα πρέπει να προστεθεί ενδεχομένως και ο μυϊκός τρόμος, αφού, όπως αναφέρεται, η Πυθία κατά τη διάρκεια της προ-

φητείας «έσειε» ένα κλαδί «δάφνης» στο χέρι της (Αριστόνοος, *Παιάν εις Απόλλωνα* 9-10· Αριστοφάνης, *Πλούτος* 213· Οβίδιος, *Μεταμορφώσεις* 15.634). Προφανώς η Πυθία θα παρουσίαζε και άλλα συμπτώματα. Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω είναι εκείνα που γίνονταν αντιληπτά από τους ιερείς του ναού (Πλούταρχος) ή τους επισκέπτες (Λουκανός).

Η συγκεκριμένη συμπτωματολογία της Πυθίας, καθώς και η υποτιθέμενη κατοχή της από το πνεύμα του Απόλλωνα, θα μπορούσε εύκολα να ταυτιστεί με την επιληψία, η οποία θεωρείτο στην αρχαιότητα ως κατάληψη του σώματος του ασθενούς από ένα θεό ή ένα δαιμόνιο και γι' αυτό ονομαζόταν και «ιερή» νόσος. Μάλιστα, αυτή η ευρέως διαδεδομένη αντίληψη για την επιληψία επικράτησε πολλούς αιώνες και μετά τον Ιπποκράτη, παρόλο που αυτός προσπάθησε να την καταρρίψει με το έργο του *Περί ιερής νόσου*. Η κατάσταση αυτή στην οποία περιερχόταν η Πυθία ενείχε προφανώς κινδύνους για τη ζωή της, γι' αυτό και δεν υποβαλλόταν σε αυτή συχνά. Ίσως αυτός να ήταν ο λόγος που οι χρησιμοί στους Δελφούς δίνονταν μόνο μία φορά το μήνα από τρεις ιέρειες που εναλλάσσονταν⁷.

Ποια όμως μπορεί να είναι η σχέση της «δάφ-

03

νης» με την επιληψία; Αντίθετα με τη δάφνη, η ροδοδάφνη (εικ. 6), ή αλλιώς πικροδάφνη, φυτό που ευδοκμεί στη Μεσόγειο, είναι δηλητηριώδης τόσο για τον άνθρωπο όσο και για τα ζώα — στα αγγλικά ονομάζεται *dogbane*, «όλεθρος των σκύλων». Αν και όλα τα μέρη του φυτού είναι δηλητηριώδη, στα φύλλα της υπάρχει η μεγαλύτερη συγκέντρωση του κύριου δηλητηρίου της, που είναι η ολεανδρίνη⁸. Το μάσημα φύλλων ροδοδάφνης, η εισπνοή καπνού από τα φύλλα της, η πόση νερού μολυσμένου από ροδοδάφνη ή η πόση εκχυλίσματός της όπως και η κατανάλωση μελιού που προέρχεται από τα άνθη της, όλα είναι δυνατόν να προκαλέσουν δηλητηρίαση⁹. Αν και ένα μόλις φύλλο θεωρείται δυνητικά θανατηφόρο, στην πραγματικότητα μόνο η κατανάλωση μεγαλύτερων ποσοτήτων μπορεί να προκαλέσει σοβαρή δηλητηρίαση σε έναν ενήλικα, και αυτό γιατί η τοξική δράση δεν εξαρτάται μόνο από την ποσότητα κατανάλωσης αλλά και από την ηλικία, το βάρος και τη γενική κατάσταση υγείας του ατόμου που κατανάλωσε το φυτό. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση σε δηλητήριο επιτυγχάνεται με το εκχύλισμα. Έχει υπολογιστεί ότι εκχύλισμα 5-15 φύλλων ροδοδάφνης είναι θανατηφόρο για έναν μέσου βάρους ενήλικα¹⁰.

Τα συνηθέστερα συμπτώματα της δηλητηρίασης από ροδοδάφνη είναι ναυτία, έμετοι, κοιλιακός πόνος, διάρροια¹¹. Μπορεί επίσης να εμφανιστούν σιελόρροια, αίσθημα καύσου του στόματος, παραισθησίες της γλώσσας αλλά και βραχνάδα φωνής λόγω οιδήματος των φωνητικών χορδών στην περίπτωση εισπνοής καπνού ροδοδάφνης¹². Τα νευρολογικά συμπτώματα της δηλητηρίασης είναι η υπερδιέγερση και η υπερκινητικότητα. Την τελευταία αυτή ιδιότητα της ροδοδάφνης φαίνεται να τη γνώριζαν οι αρχαίοι πυγμάχοι οι οποίοι συνήθιζαν να μασούν φύλλα ροδοδάφνης πριν από τους αγώνες (Απολλόδωρος, Σχόλια στον Απολλώνιο Ρόδιο, *Αργοναυτικά* 137· Πλίνιος, *Naturalis historia* 16.89· Πτολεμαίος Χέννος στον Φώτιο, *Βιβλιοθήκη* 190.148b). Άλλα νευρολογικά συμπτώματα είναι ο μυϊκός τρόμος, η αταξία, οι οπτικές παραισθήσεις («κίτρινη όραση»), η μυδρίαση, η αδυναμία και οι σπασμοί¹³. Η σοβαρότερη επιπλοκή είναι οι διαταραχές αγωγιμότητας της καρδιάς¹⁴: ενδέχεται να εμφανιστεί έκτοπη αρρυθμία, υπερκοιλιακή ταχυκαρδία, κολποκοιλιακός αποκλεισμός και, στις βαρύτερες περιπτώσεις, κοιλιακή ταχυκαρδία και καρδιογενές σοκ. Οι διαταραχές αυτές μπορεί να επιμείνουν για 3-6 ημέρες. Τα παραπάνω συμπτώματα μπο-

ρεί να εκδηλωθούν γρήγορα σε περίπτωση πόσης εκχυλίσματος φύλλων (ή ριζών) του φυτού, ενώ στην περίπτωση μασήματος φύλλων τα συμπτώματα εμφανίζονται σταδιακά¹⁵.

Διαπιστώνεται ότι και τα επτά συμπτώματα της Πυθίας (υπερκινητικότητα, τρόμος, βραχνάδα φωνής, σιελόρροια, αστάθεια, λιποθυμία, θάνατος) ανήκουν στο κλινικό φάσμα της δηλητηρίασης από ροδοδάφνη. Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να προτείνει με βεβαιότητα την ταύτιση της «δάφνης» των Δελφών με τη ροδοδάφνη, αν δεν προσέκρουε στο εμπόδιο της διαφορετικής ονομασίας.

Η ροδοδάφνη στην αρχαιότητα ονομαζόταν «νήριον», ενώ ο όρος «δάφνη» ήταν ένας γενικός όρος που περιλάμβανε πολλά και διαφορετικά φυτά. Στις πραγματείες περί φυτών του Θεόφραστου το όνομα «δάφνη» χρησιμοποιείται για επτά διαφορετικά φυτά. Μάλιστα ένα από αυτά, η «άγρια δάφνη», θα μπορούσε πιθανώς να ταυτιστεί με τη ροδοδάφνη, που ακόμα και σήμερα μερικές φορές ονομάζεται αγριοδάφνη. Ο Πλίνιος (*Naturalis historia* 15.39) παραδίδει μια πολύ σημαντική αλλά παραγνωρισμένη μαρτυρία του 1ου αιώνα π.Χ. από τον Ρωμαίο συγγραφέα φαρμακολογικών πραγματειών Πομπήιο Ληναίο, σύμφωνα με τον οποίο η «δάφνη» των Δελφών είχε «μεγάλους και ερυθρές απόχρωσης» καρπούς. Η περιγραφή αυτή δεν θα μπορούσε να αφορά στην κοινή δάφνη που έχει μικρούς και μαύρους καρπούς. Αντίθετα οι καρποί της ροδοδάφνης είναι μακρόστενοι (μήκος 5-23 εκ.) και ερυθρές απόχρωσης (εικ. 7). Δεν είναι, ωστόσο, μόνο η μαρτυρία αυτή του Ληναίου που οδηγεί στην ταύτιση της «δάφνης» των Δελφών με τη ροδοδάφνη. Κατά τον Αιλιανό (*Περί ζώων ιδιότητος* 12.7.31) και τον Πλούταρχο (*Συμποσιακά* 464D), ο Εμπεδοκλής προτρέπει στην αποφυγή κατανάλωσης φύλλων «δάφνης» επειδή, όπως λέει, στα φύλλα της «κατοικούν δαιμόνια». Το πιθανότερο εδώ είναι να πρόκειται για τη ροδοδάφνη η οποία, όπως είδαμε, προκαλεί συμπτώματα όμοια με αυτά της επιληψίας που ήταν αντιληπτή ως «κατοχή από δαιμόνιο».

Τα Τέμπη συνδέονταν στενά με τους Δελφούς αφού, σύμφωνα με το μύθο, εκεί κατέφυγε ο Απόλλωνας μετά το φόνο του Πύθωνα για να εξαγιστεί (Πλούταρχος, *Περί του μη χραν έμμετρα νυν την Πυθίαν* 417F) και μάλιστα από εκεί έφεραν «δάφνη» στους Δελφούς (Παυσανίας 10.5.9). Ο Νικάνδρος (*Αλεξίφάρμακα* 198) και ο Ευτέκνιος (*Παράφρασις εις Νικάνδρου Αλεξίφάρμακα* 6.17) αναφέρουν ότι η «δάφνη» των

04

John Collier, «Ιέρεια των Δελφών» (1891), Art Gallery of South Australia.

Τεμπών ονομαζόταν και «δαυχμός». Ωστόσο, ο Αντίγονος στα *Σχόλια εις Νικάνδρου Θηριακά* (94e) λέει ότι «δαυχμός» ονομάζεται η «πικρά δάφνη». Αυτή δεν μπορεί να είναι παρά η πικροδάφνη όπως αλλιώς ονομάζεται και σήμερα η ροδοδάφνη, λόγω της πικρής γεύσης που έχουν τα φύλλα της εν αντιθέσει με τη γλυκιά γεύση των φύλλων της κοινής δάφνης. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Ησύχιο και το *Μέγα Ετυμολογικόν*, ο «δαυχμός» είχε εύφλεκτο ξύλο. Η ιδιότητα αυτή δεν ταιριάζει στην κοινή δάφνη αλλά στη ροδοδάφνη, από τα κλαδιά της οποίας κατασκευάζονταν στην αρχαιότητα σπίρτα, όπως μαρτυρεί ο βοτανολόγος του 5ου αιώνα π.Χ. Μελέστωρας (απόσπ. 3α· Θεόφραστος, *Περί πυρός* απόσπ. 64· Πλούταρχος, απόσπ. 194C). Μάλιστα η εκμετάλλευση της συγκεκριμένης ιδιότητας της ροδοδάφνης εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα¹⁶. Επομένως, η «δάφνη» των Τεμπών («δαυχμός») που χρησιμοποιούσαν στους Δελφούς μπορεί να ταυτιστεί με μεγάλη βεβαιότητα με τη ροδοδάφνη.

Όλα λοιπόν δείχνουν ότι η Πυθία χρησιμοποιούσε τη ροδοδάφνη ως μέσο προκειμένου να μεταπέσει σε μια τεχνητή και αναστρέψιμη κατάσταση επιληψίας που ισοδυναμούσε με κατοχή του σώματός της από τον Απόλλωνα, γεγονός που την καθιστούσε αληθινή προφήτισσα του θεού. Οι δύο τρόποι για την επίτευξη του στόχου της ήταν, όπως είδαμε, το μάσημα φύλλων και η εισπνοή καπνού ροδοδάφνης. Όσο για το πολυσυζητημένο «πνεύμα», το οποίο κατά τον Στράβωνα (*Γεωγραφικά* 9.3.5) αναδύονταν από ένα «άντρον» κάτω από το ναό των Δελφών και το οποίο εισέπνεε η Πυθία προκειμένου να μεταπέσει σε «ένθη» κατάσταση, πιστεύω ότι θα μπορούσε να ήταν θυμίαμα ροδοδάφνης προερχόμενο από κάποια εστία στο υπόγειο του ναού και όχι ένα υποτιθέμενο τοξικό αέριο που διέφευγε από κάποιο γεωλογικό ρήγμα του εδάφους των Δελφών.

Γιατί, όμως, οι ιερείς και η Πυθία να μην χρησιμοποιούσαν και το εκχύλισμα φύλλων ροδοδάφνης, αφού αυτό είναι σαφώς πιο εύχρηστο και λιγότερο δυσάρεστο από το μάσημα φύλλων και την εισπνοή καπνού; Σε κύλικα του 5ου αιώνα π.Χ., που σήμερα βρίσκεται στο Βερολίνο, η Πυθία απεικονίζεται καθισμένη σε τρίποδα κρατώντας φύλλα «δάφνης» και δοχείο για πόση υγρού (εικ. 5). Αρχαίες μαρτυρίες παραδίδουν ότι το υγρό αυτό ήταν νερό από την πηγή Κασσοτίδα (Παυσανίας 10.24.7) ή την πηγή Κασταλία (Λουκιανός, *Διάλογος προς Ησίοδον* 8 και *Ζευς τραγωδός* 30). Αλλά, όπως είδαμε, θα μπο-

ρούσε να είναι εκχύλισμα ροδοδάφνης προερχόμενο από νερό πηγής.

Ακολουθώντας το ίδιο σκεπτικό θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε και την αρχαία παράδοση που αναφέρει ο Διόδωρος Σικελιώτης (*Ιστορική βιβλιοθήκη* 16.26.2), σχετικά με την ίδρυση του μαντείου. Σύμφωνα με αυτήν ένας βοσκός παρατήρησε ότι οι κασίκες που πλησίαζαν στη θέση όπου ιδρύθηκε μετέπειτα ο ναός καταλαμβάνονταν από μια ανεξήγητη υπερκινητικότητα. Το γεγονός θεωρήθηκε θεϊκό σημάδι και οδήγησε στην ιεροποίηση του χώρου.

Τα φύλλα της ροδοδάφνης προκαλούν δηλητηρίαση και στα ζώα¹⁷. Ο Πλίνιος (*Naturalis historia* 24.53) σωστά σημειώνει ότι «οι κασίκες, αν πιουν νερό εμποτισμένο με φύλλα [ροδοδάφνης]» μπορεί να πάθουν σοβαρή δηλητηρίαση και να ψοφήσουν. Η παρατήρησή του αυτή δείχνει ότι τέτοια συμβάντα δεν ήταν σπάνια στην αρχαιότητα. Θα μπορούσε επομένως να υποστηριχτεί ότι το αίτιο του μύθου για τις κασίκες που «σκιρτούσαν» ήταν η βρώση φύλλων ροδοδάφνης ή η πόση νερού πηγής μολυσμένου από αυτά (η ροδοδάφνη φύεται κυρίως δίπλα σε πηγές ή ποτάμια, εξού και το αρχαίο όνομά της *νήριον*, από το *νηρόν* που σημαίνει νερό). Κατανοώντας το γεγονός αυτό οι πρώτοι ιερείς και οι Πυθίες των Δελφών αποφάσισαν να εφαρμόσουν το ίδιο και στον εαυτό τους. Επειδή, όμως, το εκχύλισμα φύλλων ροδοδάφνης είναι δυνητικά θανατηφόρο, πριν δοθεί στην Πυθία δοκιμαζόταν σε κασίκες. Ο Πλούταρχος (*Περί των εκλελειπτότων χρηστηρίων*) μαρτυρεί ότι το τελετουργικό που ακολουθούσαν στους Δελφούς περιλάμβανε «κατάβρεξη με νερό» των προορισμένων για θυσία κασικών. Όταν αυτό προκαλούσε στο ζώο μυϊκό τρόμο, ερμήνευαν το γεγονός ως ευνοϊκό θεϊκό σημάδι για την έναρξη της διαδικασίας της προφητείας από την Πυθία.

Το τελετουργικό αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως δοκιμαστική χορήγηση στις κασίκες εκχυλίσματος ροδοδάφνης προκειμένου να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητα αλλά και η τοξικότητά του πριν χορηγηθεί στην Πυθία. Η εξήγηση αυτή προϋποθέτει τη μετάφραση του όρου «κατασπείσεις» του Πλουτάρχου (*Περί των εκλελειπτότων χρηστηρίων* 435B, 437B, 438A) ως «χορήγηση ποτού» και όχι ως «κατάβρεξη», όπως είναι η συνήθης αλλά λανθασμένη κατά τη γνώμη μου μετάφραση. Πράγματι, το ουσιαστικό «κατασπείσεις» συσχετίζεται με το ρήμα «σπένδω» και το ουσιαστικό «σπονδή» που έχει την έννοια της «προσφοράς ποτού»,

05

Ο Αιγέας συμβουλευεται την Πυθία. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα, Ζωγράφος του Κόδρου, 5ος αι. π.Χ. Antikensammlung, Staatliche Museen zu Berlin.

06

Ροδοδάφνη (*Nerium oleander*).

07

Ο καρπός της ροδοδάφνης.

05

06

07

08
Eugène Delacroix,
«Ο Λυκούργος
συμβουλευέται
την Πυθία» (1840),
University of Michigan
Museum of Art.

συνήθως κρασιού. Θεωρώ, λοιπόν, ότι η δοκιμασία γινόταν ως εξής: αν η κασίκα που έπινε από το εκχύλισμα εμφάνιζε σπασμούς αλλά δεν ψοφούσε, αυτό δήλωνε ότι η συγκέντρωση της ροδοδάφνης στο εκχύλισμα δεν βρισκόταν σε επικίνδυνα επίπεδα για την Πυθία, αφού η απαιτούμενη θανατηφόρα συγκέντρωση για τον άνθρωπο είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή για το ζώο, λόγω της διαφοράς σωματικού βάρους. Αντίθετα, αν το προσφερόμενο εκχύλισμα ήταν πολύ αραιό, τότε το ζώο δεν πάθαινε σπασμούς παρά μόνο αν εξαναγκαζόταν από τους ιερείς να πει μεγάλη ποσότητα εκχυλίσματος, όπως συνέβη στην περίπτωση που αναφέρει ο Πλούταρχος (*Περί των εκλελοιπτότων χρηστηρίων* 438Α). Σε αυτή την περίπτωση, που το ζώο δεν εμφάνισε σπασμούς, η Πυθία αναγκάστηκε «απρόθυμα» να χρησιμοποιήσει ως εναλλακτικό τρόπο, αντί για το αναποτελεσματικό εκχύλισμα, την εισπνοή αναθυμιάσεων «δάφ-

νης», η οποία της προκάλεσε —την αναμενόμενη, όπως προαναφέρθηκε— «βραχνάδα φωνής». Επειδή όμως με την εισπνοή αναθυμιάσεων δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί η ασφαλής δόση του προσλαμβανόμενου δηλητηρίου, ο τρόπος αυτός ενείχε κινδύνους, κάτι που εξηγεί ίσως και την αναφερόμενη «απροθυμία» της Πυθίας να προχωρήσει στη μαντική διαδικασία. Φαίνεται μάλιστα ότι εκείνη τη συγκεκριμένη φορά η Πυθία έπεσε θύμα υπέρβασης της δόσης και όπως περιγράφει ο Πλούταρχος (και ο Λουκανός), αφού έπεσε σε κόμα, απεβίωσε ύστερα από λίγες μέρες¹⁸.

Επομένως, η όλη διαδικασία μπορεί να γίνει κατανοητή ως επαγόμενη από τις φαρμακολογικές ιδιότητες της ροδοδάφνης, οι οποίες ήταν γνωστές στους ιερείς του ναού. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οι ιερείς των Δελφών χρησιμοποιούσαν αυτήν τη φαρμακογνωσία τους για να εξαπατήσουν τους προσκυνητές. Ένα τέτοιο

συμπέρασμα θα μπορούσε να προκύψει μόνο από μια άκαιρη προβολή αντιλήψεων της σύγχρονης εποχής —στην οποία η χρήση των ψυχοδραστικών ουσιών κατευθύνεται από μια αμιγώς «ψυχαγωγική» ατομική επιθυμία να βιώσει κανείς «ευφορία»— πίσω στην αρχαιότητα. Σε προβιομηχανικές κοινωνίες με επίκεντρο τη θρησκεία, η χρήση ψυχοδραστικών ουσιών υπαγορευόταν από την ανάγκη ενόρασης του θείου. Είναι πανάρχαια η παράδοση της χρήσης ουσιών που μεταβάλλουν το σώμα και το

μυαλό για να παράγουν πνευματικές εμπειρίες σε τελετουργικές και θρησκευτικές δραστηριότητες, όπως στις βακχικές φρενιτίδες. Επομένως, ουσίες όπως η «δάφνη» του Απόλλωνα, που πρέπει να ταυτιστεί με τη ροδοδάφνη, ήταν ένα χρήσιμο και ιερό μέσο για να φτάσει η Πυθία σε μαντική έκσταση και σε «θεία κοινωνία».

Σημειώσεις

- 1 C. Ratsch, «Der Rauch von Delphi. Eine ethnopharmakologische Annäherung», *Curare* 10 (1987), σ. 215–228. L.B. Holland, «The mantic mechanism at Delphi», *AJA* 37 (1933), σ. 201–214. C.S. Littleton, «The pneuma enthusiastikon. On the possibility of hallucinogenic “vapors” at Delphi and Dodona», *Ethos* 14 (1986), σ. 76–91. A. Mayor, «Mad honey!», *Archaeology* 48 (1955), σ. 32–40. Για αναφορές των φωτών στην αρχαία γραμματεία, βλ. Π.Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, Αθήνα 1914.
- 2 O. Polunin, *Flowers of Greece and the Balkans*, Oxford 1987, σ. 354.
- 3 P. Amandry, *La mantique apollinienne à Delphes: essai sur le fonctionnement de l'oracle*, E. de Boccard, Paris 1950. A.P. Oppe, «The chasm at Delphi», *JHS* 24 (1904), σ. 214–240. E. Will, «Sur la nature du pneuma delphique», *BCH* 66 (1942), σ. 161–175. Y. Vernière, «La théorie de l'inspiration prophétique dans les dialogues pythiques de Plutarque», *Kernos* 3 (1990), σ. 359–366.
- 4 H.A. Spiller / J.R. Hale / J.Z. De Boer, «The Delphic oracle: A multidisciplinary defense of the gaseous vent theory», *Clinical Toxicology* 40 (2002), σ. 189–196. H. Spiller / J. de Boer / J.R. Hale / J. Chanton, «Gaseous emissions at the site of the Delphic Oracle: Assessing the ancient evidence», *Clinical Toxicology* 46 (2008), σ. 487–488. G. Etiope / G. Papatheodorou / D. Christodoulou / M. Geraga / P. Favali, «The geological links of the ancient Delphic Oracle (Greece): A reappraisal of natural gas occurrence and origin», *Geology* 34 (2006), σ. 821–824.
- 5 J. Foster / D. Lehoux, «The Delphic Oracle and the ethylene-intoxication hypothesis», *Clinical Toxicology* 45 (2007), σ. 85–89. D. Lehoux, «Drugs and the Delphic oracle», *CW* 101 (2007), σ. 41–56.
- 6 Για την αξιοπιστία των πληροφοριών του Λουκανού, αντίστοιχη μάρτυρα του επεισοδίου θανάτου της Πυθίας που αναφέρει και ο Πλούταρχος, βλ. J. Bayet, «La Mort de la Pythie: Lucain, Plutarque et La Chronologie Delphique», στο *Mélanges dédiés à la mémoire de Félix Grat*, τόμ. 1, 1946, σ. 53–76.
- 7 H.W. Parke, «The days for consulting the Delphic oracle», *CQ* 37 (1943), σ. 19–22.
- 8 Στον καρπό, στα κλαδιά και στις ρίζες του φυτού υπάρχει η τοξική ουσία νηρίνη. D.G. Barceloux, *Medical toxicology of natural substances: foods, fungi, medicinal herbs, plants, and venomous animals*, John Wiley & Sons, 2008, σ. 847–854.
- 9 J.W. Hardin / J.M. Arena, *Human poisoning from native and cultivated plants*, Duke University Press, Kingsport, Tennessee 1974 (2η έκδ.). S.D. Langford / P.J. Boor, «Oleander toxicity: An examination of human and animal toxic exposures», *Toxicol.* 109 (1996), σ. 1–13. D. Shaw / J. Pearn, «Oleander poisoning», *Med J. Aust.* 2 (1979), σ. 267–269. L. Benaïssa, «Hémolyse aiguë par inhalation prolongée de fleurs de lauriers rose», *Tunis Med.* 44 (1966), σ. 115–119. P. Khasigian / G. Everson / R. Bellinghausen κ.ά., «Poisoning following oleander smoke inhalation», *J Toxicol Clin Toxicol.* 36 (1998), σ. 456–457. H.V. Harissis / G. Mavrofridis, «Mad honey in medicine from antiquity to the present day», *Archives of Hellenic Medicine* 30 (2013), σ. 730–733.
- 10 J. Osterloh / S. Herold / S. Pond, «Oleander interference in the digoxin radioimmunoassay in a fatal ingestion», *JAMA* 247 (1982), σ. 1596–1597.
- 11 Barceloux, *ό.π.*, σ. 1180–2008. D.A. Driggers / R. Solbrig / J.F. Steiner / J. Swedberg / G.S. Jewell, «Acute oleander poisoning. A suicide attempt in a geriatric patient», *West J Med.* 151 (1989), σ. 660–662.
- 12 D.A. Driggers / R. Solbrig / J.F. Steiner / J. Swedberg / G.S. Jewell, «Acute oleander poisoning. A suicide attempt in a geriatric patient», *West J Med.* 151 (1989), σ. 660–662.
- 13 Barceloux, *ό.π.* Langford / Boor, *ό.π.*, σ. 1–13 και 18. <http://www.inchem.org/documents/pims/plant/pim366.htm> (05/07/2017).
- 14 V. Bandara / S.A. Weinstein / J. White J. / M. Eddleston, «A review of the natural history, toxicology, diagnosis and clinical management of Nerium oleander (common oleander) and Thevetia peruviana (yellow oleander) poisoning», *Toxicol.* 56 (2010), σ. 273–281. K. Ts'ang, «Heart block in oleander poisonings», *Chin Med J.* 71 (1953), σ. 287–292. D. Chin / C. Wei Lang, «Auricular tachycardia with auriculo-ventricular block in oleander leaf poisoning», *Chin Med J.* 75 (1957), σ. 74–77.
- 15 Barceloux, *ό.π.*, σ. 847–854. D.G. Le Couteur / A. A. Fisher, «Chronic and criminal administration of Nerium oleander», *J. Toxicol. Clin. Toxicol.* 40 (2002), σ. 523–524. B.E. Haynes / H.A. Bessen / W.D. Wightman, «Oleander tea: Herbal draught of death», *Ann. Emerg. Med.* 14 (1985), σ. 350–353.
- 16 Δ.Σ. Καββαδάς, *Εικονογραφημένον βοτανικόν, φυτολογικόν λεξικόν*, Αθήνα 1956, σ. 2765.
- 17 Langford / Boor, *ό.π.*, σ. 1–13.
- 18 Μπορεί, βέβαια, ο μύθος του βοσκού με τις κατσίκες να είναι απλώς επινοημένος (αίτιον) προκειμένου να εξηγηθεί η τελετουργία των «κατασπίσεων».